

Jernej Kopitar in problemi jugovzhodne Evrope

Jože
Pogačnik

Vprašanje*, ki ga naznačuje naslov, ni izbrano po naključju in po svoji problemski teži in postransko. Naključno in obstransko ni zato, ker tematizira prostor jugovzhodne Evrope v trenutku, ko so etnične skupine, ki živijo tod, določale svojo zgodovinsko tradicijo in iskale svojo kulturno identiteto. Te skupine so bile v bolj ali manj enotnem položaju, ki ga je označevala zavrtost zgodovinskega razvoja in za ka-

tere je bilo kulturološko poglavitno dejstvo v tako imenovanem netipičnem razvoju. Konec XVIII. in začetek XIX. stoletja sta jih s svojimi idejami o etničnem konstituiranju in nacionalnem uresničevanju v jeziku, književnosti in kulturi soočala z istimi problemi, ki so jih sicer reševale vsaka po svoje, pri tem pa ni mogoče spregledati sorodnosti izhodišč, s katerimi je pogojena dinamika posameznih dogajanj v prihodnosti.

Vloga J. Kopitarja v problemih jugovzhodne Evrope je iz mnogih razlogov zelo pomembna. Predvsem je bil v svojem času edini človek, ki je odlično obvladal zapleteno jezikovno problematiko tega področja, hkrati pa je bil po svojem raziskovalnem delu zmožen, da vidi ne le posameznosti, temveč tudi medsebojne interference, in na podlagi tega dovolj resno ter zgodovinsko odgovorno predvideva ustrezne rešitve. Njegov službeni položaj (v središčni knjižnici na Dunaju) mu je omogočal vpogled v preteklost in sodobnost, iskanje stikov z živimi predstavniki posameznih regij je ostrilo kulturno-politično diferenciranje problematike, gibanje med ljudmi, ki so kovali takratno politiko, mu je pomagalo, da je vedel več kot drugi, hkrati pa je lahko tudi bistveno vplival na neposredno prakso. Pri tem je pomembno, da je imel v rokah cenzuro za vse jezike jugovzhodne Evrope in sta tako policijski minister kakor sam kancler Kopitarjevimi strokovnim razlagam verjela ter sta mu zaupala nekaj nadvse občutljivih kulturno-političnih poslanstev.

Človek takšnega strokovnega in kulturno-političnega profila je imel izdelan koncept o razvoju slovanstva ter o tistih etničnih skupinah, ki so

* Letos mineva dvesto let od rojstva tega utemeljitelja moderne znanstvene slavistike. V Evropi in v ZDA so predvidene posebne izdaje njegovih del, v pripravi pa so tudi pomembni znanstveni simpoziji, na katerih bodo delo ponovno in vsestransko osvetlili. Naslednja študija želi biti uvod v razpravljanje, ki bo teklo vse leto, njegove rezultate pa bo mogoče spremljati tudi v prihodnosti, ko bodo publicirani vsi številni prispevki, ki jih bo spodbudila ta obletnica.

zaradi svojega geopolitičnega položaja lahko vplivale na njegovo podobo. Za ta koncept je bilo bistvenih nekaj sestavin, od katerih so najbolj tehtne naslednje:

Kopitar je po začetnih tipanjih znanosti o Slovanih, ki so jih prispevali A. L. Schläzer, J. G. Herder in J. Dobrovský, postavil slovanstvo kot bivanjski in zgodovinski problem. Njegovi predniki so že začrtali podlage za poznavanje Rusov, Poljakov in Čehov, zato se je on lahko toliko bolj osredotočil samo na južne Slovane. Južnoslovansko področje je razčlenil etnično, jezikovno in kulturno in s tem ta del Evrope v njegovi resnični podobi privedel v evidenco takratne intelektualne zavesti. Pred njim so obstajale tako imenovane apologije etnične skupnosti in njenega jezika (pri Slovencih od Trubarja, Hipolita in Pohlina), ki so bile že na liniji preroda, saj so s svojo čustveno prizadetostjo govorile k srcem sodobnikov in jih združevale v nekakšno jezikovno-literarno enoto. Kopitar je v tej apologiji stopil korak naprej; njemu ni šlo več toliko za hvalo jeziku, kolikor za to, da pokaže Slovane kot enoto, ki zgodovinsko obstaja in se bojuje za ustrezen prostor pod soncem. Njegova apologija južnoslovanskih jezikov ni bila več utemeljena v kakšnih imaginarnih prednostih, bila je osredotočena na število, kar pomeni politično moč, to pa je bil nov poudarek v zgodovini Slovanov. Argument žive sile živih narodov, ki sestavljajo avstrijsko državo, je rabil kot opora za zahtevo, da ta država prav tem narodom ustvari ob politični tudi kulturno domovino. Če Kopitar v poročilu avstrijskim oblastem (v februarju 1822) trdi, da je Vukovo delo Hrvatom in Srbom dalo »domovinsko središče«, potem ni dvoma, da mu je šlo prvenstveno za priznanje tako imenovane bivanjske identitete in zgodovinske kontinuitete ustreznih narodov v jugovzhodni Evropi.

Iz težnje, da bi čimbolj prodril v sodobnost, je zastavil tudi vprašanje zgodovine. S svojim poudarjanjem latinskega (zahodnega) izvira ciril-metodijskega poslanstva, z načeli karantansko-panonske teorije in z ustvaritvijo podobe o jezikovnih jedrih, ki v bistvenem ustreza sodobnemu položaju, je vzpostavil dialektično enotnost med sodobnostjo in preteklostjo ter podal nekatere določene sestavine za nastanek zavesti o zgodovinski tradiciji. Ta razsežnost je močno spodbudila razvoj etničnih enot v smeri narodne individualizacije. Kopitar je s svojo filozofijo zgodovine, v kateri je po grškem vzorcu vsaka še tako majhna enota lahko tekmovala za največjo nagrado, spodbudil ustvarjalni zagon predvsem manjših narodov. Ugotovitve, do katerih je prišla v tem pogledu kasnejša zgodovina, so bili avtorjevim nameram morda celo nasprotne, toda kamen, ki je povzročil na površini in v globini koncentrične kroge, je vrgel Kopitar, to pa pomeni, da mu gre zasluga pobudnika.

Kopitarjeva prizadevanja, da v javni rabi in v književnosti zavlada resnično govorjeni jezik, so delovala spodbudno na etnične skupine, ki so se šele začele uveljavljati v slovstvu, enak odmev pa so imela s svojim odporom zoper vse »umetne« jezike in z zagovarjanjem slovanske strukture jezikov, ki so v svetu veljali že za povsem odtujene (na primer slovenščina). Njegova zgodovinska zavest, ki je zapisala načelo o empirično-analitični raziskavi resničnega ljudskega jezika, je tako ustvarila znanstveno podlago za nastanek modernih slovnic nekaterih slovanskih in neslovanskih jezikov. Za slovenščino je tako delo napisal sam (1809); nastalo je iz notranjega sestava slovenskega jezika in iz polemike s tistimi, ki so menili, da gre za

že popolnoma »tevtonsko« etnično skupino. V tej svoji slovnici je Kopitar izmeril slovenske jezikovne in duhovne koordinate, z etimološko-zgodovinsko podlago, ki jo je našel v protestantski reformaciji, pa je hkrati že pokazal tudi na izvir ali začetek, od katerega dalje teče duhovna geneza njegovega naroda. Z brižinskimi spomeniki in s premisami panonske teorije je formacijo slovenstva pomaknil v samo rojstvo Evrope. Z jezikovnimi, duhovnimi in zgodovinskimi razsežnosti svojega koncepta je poskušal narodom dati tisto, kar se od W. Humboldta dalje v filozofiji imenuje dom.

Problem kultivacije jezika, ki ga je Kopitar prav tako postavil že v slovnici, je središčno mesto njegovega idejno-estetskega in kulturnega nazora. Razvit knjižni jezik je po njegovem dokaz individualizacije etnične skupine, njegova razvojna stopnja je hkrati tudi stopnja človeka, ki ga govori, in duha, ki se z njegovo pomočjo izraža. Jezikovna moč in kultura determinirata predstavo o etnični (narodni) enoti, ki je spet prvenstveno odvisna od umetnostne in znanstvene razvojne stopnje. Književnost je sklop imanentnih močesti in duhovnih uresničevanj kakega naroda; književnost, ki je izraz »narodove duše« in znamenje narodnega genija, dviga in plemeniti vezi posameznika z etnično skupino. Kulturološko vrednotenje teh pojavov ima precej razsežnosti, saj sta uresničenje lepote ali dejanje duha nad vojaško močjo ali politično oblastjo. Ker je na primer Homer bolj pomemben od Aleksandra Velikega, je zgodovino naroda treba iskati samo v zgodovini jezika in v razvoju pesništva, ki je izraz etnične skupnosti in izpoved pripadnosti k objektivnim človečanskim vrednotam. Realne razsežnosti te premise si je danes že težko predstavljati, treba pa je imeti na umu, da je v prvi polovici XIX. stoletja večina narodov jugovzhodne Evrope brez politične moči in ima za sabo tudi tako imenovani zgodovinsko netipični razvoj. Kopitarjeva miselna postavka jim je odprla vrata v duhovni prostor, na katerem so lahko bili in delovali, kar v novoveški zgodovini pomeni — živeli.

Kopitar je bil po svoji globlji naravi empirično usmerjen in racionalistično naravnani duh, ki ga je odlikovala trdna vera v evolucijo. To mu kazalo, da je večina narodov jugovzhodne Evrope v primerjavi z Romani ali Germani kulturno na nižji stopnji. Ko je govoril o detinstvu teh narodov, je menil prav ta fazni razloček. Po drugi strani so ti narodi imeli nad sabo tujega gospodarja, ki je v jezikovnem in kulturnem področju zapustil neizbrisne sledove. Ti so bili, četudi nezavedno, usmerjeni v prienačevanje k tuji kulturi in so zato ogrožali tako obstoj kot samobitnost ustreznih etničnih skupin. Izobraženci in meščanstvo so potrebe po kulturi zadovoljevali v ustreznem (germanskem ali romanskem) okolju; to pomeni, da je med širokimi plastmi naroda in omenjeno družbeno plastjo prav tako razdor, ki utegne biti nevaren. Njegova apologija agrarnega prebivalstva je bila torej sociološko utemeljena; podeželje je bilo dejanski nosilec etnične posebnosti, varuh jezika in ustvarjalec književnosti. Tradicionalno ustvarjanje (ustno pesništvo), ki ima v Kopitarjevem idejno-estetskem nazoru osrednjo ceno in pomen, je pogojeno s to premiso. Na odmev je naletelo, ker je bila Evropa že vzviharjena s predromantičnim emocionalizmom, srbska ali grška epika pa sta bili gradivo, s katerim je bilo *per analogiam* mogoče razglabljanje o vprašanju antične epske poezije, to pa je bilo v tem času eno od izredno živih vprašanj. S tradicionalnim slovstvom so predvsem Srbi stopili v svetovno književnost v tistem pomenu besede, ki ji ga je dal Goethe.

Kopitar je na svojih raziskovalnih poteh uveljavljal tudi za slavistiko, katere utemeljitelj je, tiste prvine, ki odlikujejo sodobno znanost. Branil je notranjo svobodo in neodvisnost znanosti; v *Anti-Tartaru* je navajal Lessingovo načelo, da je v kritiki treba pustiti vse »kreposti«, od katerih posebej navaja vljudnost, in sklepa: *J'appelle un chat un chat, et un fripon*. Znanstveno resnico je postavil v službo napredka, ki naj koristi človeštvu. Z bojem zoper legende in pobožne ali narodnostne mite je zoper avtoriteto uveljavil vrednost dokaza. Kopitarjev kriticizem, ki se je mnogim zdel preoster (isto se je dogajalo tudi Dobrovskemu), je izviral iz trdnosti prepričanja in iz vere, da je znanstvena resnica v hierarhiji vrednot najvišja. Ko je branil dostojanstvo slavistične znanosti, ki jo je z Dobrovskim vgradil v evropsko kulturno zavest, je zastopal čistost imena slovanskih kultur, to pa je ob njihovi inavguraciji pred svetom veliko moralno dejanje. Te premise, ki so za znanost še danes veljavne, imajo globok idejni pomen v Kopitarjevem kulturnem in slavističnem delu. Ta pomen ni le subjektivne narave, temveč spada objektivno h dragocenim vrednotam evropskega mišljenja in iz njega izvirajoče prakse sploh.

Kopitar je pravilno ocenil, da je takratna Avstrija razmeroma ugodno torišče za oživiljanje njegovih konceptov. Ta dežela je že od konca XVIII. stoletja preusmerjala svojo politiko v jugovzhodno Evropo. Voltaire je še 1770 pisal: »Srbija steguje roke proti mlademu vladarju Romanov in mu kliče: Osvobodi me otomanskega jarma«. Samo dvajset let kasneje pa je D. Obradović že klical: »Vivat Jožef II — Srbije mili gospodar«. Obe izjavi razkrivata tisto nasprotje, ki je predvsem balkanski prostor označevalo tudi v Kopitarjevem času — spopad med interesnimi področji Rusije in Avstrije. Avstrija je pokazala zanimanje za Balkanski polotok že sredi XVIII. stoletja (natančno 1745), ko je osnovala Ilirsko dvorno deputacijo, ki je imela skrbeti za urejanje cerkvenih in kulturnih vprašanj v novem interesnem področju. Ta komisija je nehala delati v decembru 1778, toda že 20. februarja 1791 je cesar Leopold II. ustanovil Ilirsko dvorno pisarno; ta je med drugim imela čisto praktične naloge (izdelavo slovarja). Njeno kratko življenje (do sredine leta 1792) ni moglo obroditi sadu, kljub temu pa razkriva takratne avstrijske kulturno-politične težnje, za katere je jugovzhodna Evropa postajala nadvse zanimiva. V skladu s tem je rastlo predvsem zanimanje za slovanstvo in so se večale možnosti za slavistični študij. Oblasti so najprej začele dovoljevati češčino (od 1752 dalje, na začetku XIX. stoletja pa je po Kopitarjevi zaslugi kot druga prišla na vrsto slovenščina (stolici v Gradcu in Ljubljani). F. K. Alter, grecist in kustos Dvorne knjižnice, je že predlagal na Dunaju ustanovitev stolice za staro cerkveno slovanščino. Med odgovornimi in zavestnimi ljudmi je začela zoreti misel, da bi tudi obdonavska prestolnica, ki da je naravno središče Slovanov z latinskim črkopisom, morala storiti nekaj v splošnih prizadevanjih časa. Srečna okoliščina je bila, da so avstrijske oblasti v tem trenutku našle osebnost Kopitarjevega kova; v njem so se objektivne možnosti ujele s subjektivnimi prizadevanji.

Kopitar je namreč oboje združil ne samo na teoretični, temveč tudi na praktični ravni; to pomeni, da je zamislil poti, ki naj bi privedle do izvedbe.

Tako kot njegovi vzorniki (Schlözer, Popovič, Dobrovský, Muratori in Goethe) je tudi Kopitar videl največjo nevarnost za svoj čas v subjektivnosti,

ki mu je bila kot bolezen. Njegove simpatije so veljale tistemu, kar je težilo v objektivno, enotno in splošno človeško. Iz tega *slovstvenega vidika* je izviral njegov nesporazum s slovensko romantično poezijo, iz njega pa je izhajalo tudi odklanjanje stare hrvaške (dubrovniške) poezije. Najbolj viden je ta nazor v priporočilu grški književnosti, v katerem svetuje, da ne prevajajo Rousseauja, ker med bralci obzorje pričakovanja še ni usmerjeno na takšno tematiko. Avtor verjame v stalen napredek, v katerem je sleherni delček v tesni zvezi s celoto in — po notranji logiki stvari — upravičen kot vsi drugi, da postane pomemben ali velik. K temu splošnemu cilju naj vodi globlje spoznanje, ki je odvisno od boljše vzgoje. Potrdil za to miselno plast je več. Kopitar je svoje razsvetljsko idejno izhodišče pogosto podarjal (leta 1813 na primer: »prizadevnost za razsvetljevanje ljudstva« in »kako sveto vam je razsvetljevanje ljudstva«). Splošnoizobraževalne težnje je mogoče uresničiti z instrumenti narodnega jezika in ob pomoči verskih ustanov (v sestavku *Schulanstalten*, 1812). Med ljudmi je treba prebuditi željo po znanju, ki bo potem sama vodila v nova spoznanja. Pri tem naj bi mu pomagala janzenistična duhovščina, saj je bila v takratni Cerkvi edina duhovno povezana z razsvetljenstvom.

Kopitarjeva vera v napredek in prepričanje o pomenu majhnosti za celoto sta imeli velikanski vpliv zlasti na številčno majhne etnične skupine. Prek I. Kristijanovića je tako želel ohraniti kajkavsko jezikovno enoto, zanimivo pa je, da je prvi ugotovil južnoslovenske Rusine, jih povezal z Ukrajinci in tudi zanje začrtal nekaj premis, na katerih je v drugi polovici XIX. stoletja ponovno vzcvetela novejša ukrajinska književnost. Za tak *kulturološki vidik* so bile bistvene tri sestavine, ki jih je Kopitar izrecno izpovedal. V pismu I. Kristijanoviću (11. septembra 1838) je kulturo povezal s pojmom materinščine (»vsak se kultivira s pomočjo materinega jezika«), z zgledom starih Grkov je ponazoril zgodovinsko dejstvo, da v zadevah duha ne odločata večina ali moč, temveč samo človeška in slovstvena vrednost. Že leta 1809, ko je izšla njegova slovnica, pa je Kopitar pred Zoisom razvijal še drugi dve kulturološki sestavini. Po njegovem so Slovani v posebej srečnem položaju, ker so njihove književnosti v glavnem šele na začetku (»detinstvo našega slovstva«). Takšna duhovna stopnja omogoča organsko usmeritev kulturnega razvoja, sodobniki ga spremljajo le pri izviru, zato je odgovornost poklicanih za prihodnost kulture toliko večja (pismo z dne 18. oktobra 1809). Omenjene tri premise, ki v Kopitarjevem duhovnem obzorju določajo pojem in meje kulture (etnični idiom, ničelna stopnja in organičnost razvoja), so imele v prvi polovici XIX. stoletja, ko so nastale in delovale, izredno zgodovinsko vrednost in velik politični pomen. Kopitar jih je dosledno razvil v razglabljanju o ustreznih vprašanjih pri narodih jugovzhodne Evrope.

Širše idejno ozadje za Kopitarjevo zamisel je predstavljala prilagoditev ideje o avstroslavizmu potrebam omenjene regije, to pa je bil *politični vidik* njegovega koncepta. To idejno-politično zasnovo, v katere središču je bila misel o Avstriji kot domu narodov jugovzhodne Evrope, je spremljala namera, ki je iz tega geografskega prostora želela izbrisati ruski kulturni in politični vpliv. Jezikovni položaj ga je silil, da je premišljal o praktičnih poteh, na katerih naj bi se omenjeni narodi duhovno pripravili za načrtovane kulturno-politične namene. Medsebojne zemljepisne in politične meje je bilo mogoče premagovati le z vzpostavljanjem kulturne identitete, tu pa je bilo neizogib-

no srečanje z jezikom, ki je poglavito orodje v oblikovanju sleherne narodne kulture. Kopitar je z veseljem spodbujal in spremljal napore za ustanavljanje stolic slovanskih jezikov (že v slovnici se je zavzel za takšno ustanovo v ljubljanskem bogoslovju), središčno mesto v slavističnih preučevanjih pa je le namenil Dunaju: »Tu je zbirališče Slovanov z juga in severa, zahoda in vzhoda!« (J. Dobrovskemu, med 15. in 17. majem 1810). V prestolnico podonavske države je želel dobiti najprej stolico za staro cerkveno slovanščino, ki jo je 1810. leta utemeljeval z znanstveno-političnimi razlogi. Po njegovem naj bi imela Avstrija dolžnost, da ideje ne prepusti Rusom, to pa pomeni, da je bila njegova zamisel o dunajski stolici *linguae slavicae antiquissimae communis et ecclesiasticae*, ki ji je obenem priključil še potrebo po osrednji znanstveni akademiji, hkrati kulturno, znanstveno in politično manifestativna.

Ob opisanem *organizacijskem vidiku*, ki se je uresničil v drugi polovici XIX. stoletja (predvsem z Miklošičem), se je razvijal enako pomemben *jezikovni vidik*. Kopitar je v slovnici realistično in empirično zasnovano raziskavo združil z vrsto idejnoprerodnih manifestacij. Po napatkih, ki jih je dal, naj bi se jugovzhodna Evropa v duhovnem in literarnem smislu osredotočila na slovničarske (gramatika, pravopis, slovar), nabožne in gospodarsko-poučne naloge. Za svoj program je našel, na primer na Slovenskem, podporo v janzenistično usmerjeni duhovščini, duhovništvu pa je Kopitar v svojih načrtih odmeril pomembno vlogo. S stolico slovenščine na ljubljanskem in graškem liceju naj bi duhovniški kandidati dobivali znanje, ki je potrebno za opravljanje poklica in za jezikovne informatorje. Ta zamisel je izšla iz načelnega mnenja, da je pristen narodni jezik mogoče vzeti tako rekoč samo kmetu iz ust; meščanstvo in izobraženstvo sta jezikovno odtujena in ne moreta rabiti pri določanju jezikovne norme za knjižni jezik. Pri tem delu naj bi pomagali izkušeni duhovniki, ki bi kot z mrežo morali zajeti besedni zaklad in druge posebnosti jezika. S takó imenovane ničelne stopnje se je mogoče premakniti samo z normiranjem knjižnega jezika, s popisom besednega zaklada, z upoštevanjem ustnega slovstva in podobnih panog (npr. etnografija). Ko bi bile te naloge zadovoljivo rešene, bi knjižni razvoj lahko in brez skrbi pustili, da krene po svoji imanentni poti.

S tem svojim načrtom je Kopitar zasledoval še nekatere cilje, ki spadajo v *prerodni vidik* njegovega koncepta. V glavah pomembnih predstavnikov njegovega časa je živela misel, da sta na primer slovenščina in kajkavsko narečje toliko germanizirana, da zanju ni več pomoči. Ohranjena je izjava Ljudevita Gaja, po kateri sta »zagrebška« hrvaščina in »kranjščina« takšni, da ju sploh ni mogoče prenašati (Kopitar v pismu I. Kristijanoviću, 8. junija 1838). Jezikovna usmeritev na vaški (kmetski) idiom in odklon od mestnega okolja naj bi tej tezi izbila dno in pokazala, da gre v ustreznih krogih za prenagljeno in zato napačno oceno. Iz tega izvira Kopitarjeva hvala obeh slovenskih stolic, ki da sta v kratkem času spremenili jezik slovenskega pismenstva in izobrazili duhovniški naraščaj do stopnje, ki mu omogoča sodelovanje v nastajanju kulture. Zato ni presenetljivo, da je v strokovnem mišljenju o tem, ali je madžarščina sposobna, da postane uradni jezik, isto zahteval tudi za Slovane. S tem so bile ustvarjene možnosti za nastanek procesa, ki ga je Kopitar v slovnici označil z besedami: »Noben narod na svetu se še ni iztrgal iz barbarstva z matematiko. Narava ne spreminja svojega teka: Grki in Rimljani, Italijani, Francozi, Angleži in Nemci

so se kultivirali z lepimi umetnostmi in znanostmi, z leposlovci in s pesniki«. Čeprav je bila ta misel Schlözerjeva, jo je Kopitar s tem, da jo je sprejel, prevzel tudi kot sestavino svojega nazora o kulturi.

Za izvedbo takih nalog je začel Kopitar iskati informatorje in pomočnike. V njegovi biografiji srečujemo vrsto ljudi iz jugovzhodne Evrope, ki so mu v tem smislu lahko dajali pomoč (predvsem Srbi, Hrvati, Grki, Madžari in Romuni). Njegov *mentorsko-pedagoški vidik* problema se je najlepše izrazil v delu z Vukom, saj je zanj govoril, da je njegov *mezimac* (= ljubljenc). V različnih zoprvanjih, ki jih je bilo deležno udejanjanje srbskega knjižnega jezika, je Kopitar krenil v obrambo Vuka pred oblastmi, policijo in srbsko Cerkvijo, s tem da mu je priskrbel mednarodno afirmacijo. To je bilo toliko bolj pomembno, ker je prišlo do diplomatskega protesta turške države, ki je ob Vukovi zbirki pesmi začutila njihov vpliv na uporniško razpoloženje srbskih podložnikov. Kopitar se je torej igral z ognjem, ali tako spretno, da je vsem nasprotovanjem spodrezal korenine.

Pri takem zavzemanju, ko je bil vedno pripravljen strokovno pomagati drugim, je trpelo njegovo delo. Ohranjena in zanesljiva poročila govore o Kopitarjevi pripravljenosti, da pomaga vsakemu, ki se je nanj obrnil osebno ali pismeno (skupno delo z Vukom in Dobrovskim je treba šteti v mesecih in letih). Pomoč se je omejevala na slavistična, germanistična in grecistična področja; po zahvalah, ki so jih avtorji napisali v uvodih k objavljenim delom, je doslej mogoče govoriti vsaj o osmih Kopitarjevih zadolžitvah te vrste, ki so bile časovno daljše in strokovno zahtevnejše. Dunajski slavist je s svojo delovno prakso uresničeval teoretično načelo o univerzalnosti znanosti; zanj je bila pomembna storitev, ne pa osebnost, ki jo je dosegla. To načelo odseva zlasti iz njegove korespondence, ki obsega na tisoče pismen, loteva pa se vsakovrstnih tem (od naravoslovja do zapletenih filoloških vprašanj). Ta obširnost je nasledek potrebe po komunikaciji, gradivo, objavljeno v knjigi, pa bi predstavljalo enciklopedijo naravoslovnih in humanističnih ved v prvi polovici XIX. stoletja. Bistvena lastnost te enciklopedične širine je *znanstveni vidik*, ki vedno in povsod spoštuje *adaequatio ad rem*. Ugotoviti resnice, do katere je prihajal s temeljito razčlenbo gradiva in z iskanjem njegovih notranjih zvez, je dunajski avtor posvečal vse svoje moči, v javnosti pa odkrito razločeval pleve od zrn.

Kopitarjeva cenzorska poročila o slovstveni produkciji v prostoru jugovzhodne Evrope razkrivajo bolj kot kaj drugega idejno-estetske, kulturno-politične, predvsem pa še taktične postopke, s katerimi je v večini primerov dosegel, kar je želel. O *diplomatskem vidiku* govori spretna obramba kakšnega koncepta, ki ga je vedno najprej razglasil tudi za koristnega državi, cenzorski mesti v nemškem Münchnu ali ruskem Petrogradu pa je spretno izkoriščal kot možnost odklonjenim avtorjem, ki jo bodo izbrali zoper Avstrijo. Take ovinke je uporabljal zlasti tedaj, kadar je bilo treba braniti srbske ali grške koristi. Tisk Vukovega slovarja je pripravil na Dunaju, čeprav je bila za kaj takega pristojna Budimpešta. Vuka je branil pred očitki z različnih strani s strastjo in trdoglavostjo: »Vuk je tujec, toda ni sovražnik Avstrije. S tem da se bojuje za svoje prepričanje, katerega gospodar je, se nezavedno bojuje tudi za Avstrijo« (poročilo z dne 10. oktobra 1834). Ker je bil Kopitar kasneje (skupaj z Vukom) obtožen za uniatske težnje, je treba navesti izjavo o tem, ki jo je najti v tajnem poročilu policiji (2. junija 1821): »Podpisani je svoje nazore o uniji že večkrat izrekel. Pri današnji nadmoč-

nosti in bližini Rusije jo sedaj lahko izvaja le nekdo, ki je sovražnik Avstrije«. Iz podobnih virov je mogoče razbrati, da je vzel v zaščito tudi grškega narodnega mučenika Rigasa Velestinlisa in je ob tej priložnosti oblastem v Avstriji celo očital, da se niso zavzele zanj. Ko je branil objavo grškega romana *Hermilos*, ki ga je v pregled predložil Mihael Perdikari, je sicer videl prednost dela v zavračanju francoskih pisateljev (npr. Voltaire in Rousseau), hkrati pa si je upal zapisati, da gre za pristaša razsvetljenega krščanstva, ki je bilo pod Metternichom že na črni listi. V skladu s svojimi stališči do srbskega vprašanja je ravnal tudi tedaj, ko so ga vprašali za mnenje o problemih s tega področja. Tako je odločno zavrnil prošnjo srbskega pisca J. Vujića, ker je ta pisal slavenosrbsko in je bil pristaša menihov: »Če naj državna uprava srbskim piscem dodeljuje pokojnine, potem ne bi manjkalo mnogo bolj zaslužnih in koristnih prosilcev« (poročilo z dne 20. junija 1832). Za objektivno oceno Kopitarja kot cenzorja bi bilo treba primerjati tisto, čemur je dal svoj *imprimatur*, s tistim, kar je zavrnil. Tu je seveda mogoče (z današnjega stališča) odkriti spodrseljaje ali preveliko osebno zavzetost, za zgodovino pa je pomembno, da poglavitna dela tega časa niso ostala — v rokopisu. To je velika zasluga Kopitarjeve diplomatske spretnosti, ki je bila, tega ne smemo pozabiti, vendarle v službi Metternichove vlade.

Če se po vsem tem vprašamo, kakšne neposredne koristi so imeli narodi jugovzhodne Evrope od opisanega Kopitarjevega koncepta in iz obrazložene dejavnosti, bi mogli reči naslednje:

Kopitar je najbolje uresničil svojo zamisel v srbskem kulturnem področju, ko se mu je posrečilo pridobiti za sodelavca Vuka S. Karadžića. Ta je s svojim delom, ki so ga sestavljali slovnica, besednjak, zbirka narodnih pesmi ter prevod svetega pisma, najpopolneje uresničil Kopitarjev koncept. Dunajski cenzor se je v sestavku *Serbische Volkslieder* (1825) zadovoljno oddahnil, to svoje zadovoljstvo pa je oprl prav na omenjene objave, s katerimi je bilo po njegovem srbsko kulturo mogoče prepustiti njeni imanentni življenjski moči. Najprej je povzdignil slovnico in slovar, ki naj rabita za to, da mladino že od zibelke naprej navajata na čist jezik, vzet iz ust ljudstva. O prevodu biblije je pisal, da je, kar se tiče čistosti jezika, brez primere med podobnimi spisi v svetu. Zbirko ljudskih pesmi je pozdravil kot epohalno dejanje, s katerim ni le predstavljeno gradivo, ki ga noben drug evropski narod nima v večjem številu in popolnejši lepoti, temveč je v njih podoba srbstva in njegove duševne sile.

Kopitarjevi tihi upi, da bo grški Vuk postal Anthimos Gazis, so se sicer v njegovem času izjalovili, vendar pa so v dejavnosti tega arhimandrita grške Cerkve na Dunaju sledovi slovenskega filologa (slovar grškega jezika v treh knjigah, časnik *Logios Hermes*, podpora osvobodilnemu gibanju). Z enakimi nadejami se je Kopitar približeval tudi Adamantiosu Koraisu, ki je postal znan s svojo grško knjižnico (*Bibliotheca graeca*) in je posegal tudi v jezikovna vprašanja. Tretji v Kopitarjevem grškem krogu je bil Konstantinos Kumas, znamenit zgodovinar; oba sta tudi strokovno sodelovala.

Pri Slovencih samo romantična literatura s Fr. Prešernom ni šla v Kopitarjev koncept, medtem ko so drugi kulturološki pojavi živeli v tesni zvezi z njim in so v drugi polovici XIX. stoletja povzročili (predvsem z Levstikom) popoln sprejem njegovih načel. Pri Hrvatih se je Kopitar spopadel najprej z ilirsko idejo (njene privrženec je po imenu L. Gaja imenoval »ludovidi«) in zoper njo podpiral tradicijo kajkavščine. Prav zato prevzem novoštokav-

skega standarda ni mogel mimo izročila čakavskega in kajkavskega idioma, v tem pa je močna spodbuda za razvoj individualnega (hrvaškega) knjižnega jezika. Med Srbi in Bolgari je ugotovil novo in zasebno jezikovno strukturo, makedonsko, to pa skupaj z opozarjanjem na južnoslovanske Rusine in Slovake vsekakor pomeni daljnosežno bistrino. V upoštevanju romunskih, turških, albanskih in madžarskih jezikovnih problemov je prvi zastavil glas za rešitve, do katerih je ponekod prišlo šele v XX. stoletju. Sodobnik L. Ranke je imel prav, ko je po Kopitarjevi smrti zapisal, da je bil pokojnik »najboljši filolog, z najbolj razsežnim in natančnim znanjem, ki ga je imelo avstrijsko cesarstvo.«

Kopitarjeva dejavnost, ki je tu obravnavana samo s stališča narodov jugovzhodne Evrope, je mogla obroditi sadove zato, ker je izhajala iz dveh načelnih izhodišč:

1. Spoznati je treba vse *žive* slovanske in tudi neslovanske literarne dialekte.
2. Poenotenje ni nasledek konvencije, temveč *razvoja (evolucije)*.

Prav to in takšno zaporedje je imelo velikanski vpliv na nastanek *posameznih individualnih modernih jezikov v omenjeni regiji, saj je utemeljevalo kultiviranje živih literarnih standardov in s tem bistveno pripomoglo k narodnostni konsolidaciji v obliki, ki je v poglavitnem ustrezna današnji podobi*. Kopitar je torej v tem problemskem kompleksu pokazal čut za bistveno in realističen smisel za »tok narave«, kakor je sam pogosto označeval gibalno linijo zgodovine. S priznanjem koeksistence posameznih organskih narečij, z upoštevanjem organičnosti v jezikovni evoluciji in z dopuščanjem literarnega pluralizma je pogodil prav tisto skupno mesto, ki je bilo delež pretežne večine narodov jugovzhodne Evrope. Zato še danes velja priložnostno izrečena misel M. Murka, po kateri noben narod v tem delu sveta v objektivni predstavitvi prve polovice XIX. stoletja ne bo mogel drugače, kakor da Kopitarju posveti — posebno poglavje.